

8. Менандр. Продолжение истории Агафиевой. *Византийские историки* / пер. с греч. С. Дестуниса. Санкт-Петербург, 1860. С. 311–470.

9. Патканов К. Из нового списка географии, приписываемой Моисею Хоренскому. ЖМНП, 1883. Ч. ССХХVI. С. 21–32.

10. Приск. Сказания Приска Панийского / пер. с греч. Г. С. Дестуниса. *Ученые записки второго отд. ИАН*. Санкт-Петербург, 1861. Вып. 1. С. 1–112.

11. Прокопий из Кесарии. Война с готами / пер. с греч. С. П. Кондратьева. Москва : АН СССР, 1959. 516 с.

12. Феофан. Летопись византийца Феофана от Диоклетиана до царя Михаила и сына его Феофилакта / пер. с греч. В. И. Оболенского и Ф. А. Терновского. Санкт-Петербург, 1890. 680 с.

13. Pritsak O. Orientung und Farbsymbolyc. Zu den Farbenbezeichnungen in den altaischen Volkernamen. *Studies in Medieval Eurasian History*. London, 1981. Pp. 376–383.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-23>

Левченко В. В.

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства,

історико-правових та мовних дисциплін

Одеського національного морського університету

м. Одеса, Україна

РОЗВИТОК ТЮРКОЛОГІЇ В ОДЕСІ В 1920–1930-Х РР.

Революційні події 1917 р., трансформація геополітичної ситуації у світі після закінчення Першої світової війни та поява першої у світі соціалістичної держави призвели до того, що в 1920-ті рр. в Одесі, що увійшла до складу УСРР, відбулася трансформація організаційних форм та змісту науково-дослідних установ гуманітарного профілю, що в свою чергу вплинуло на різноманітність наукової орієнтації істориків та детермінувало плюралізм дослідницької практики. На цьому фоні радикальних змін зазнали наукові інтереси істориків – у їхніх дослідженнях, на відміну від попередніх тем, дослідження позначився поворот у бік вивчення соціально-економічного розвитку суспільства, історії класової боротьби, революційного руху наприкінці XIX – на початку XX ст., історії комуністичної партії тощо. Імперська університетська форма

історичних досліджень була замінена різноманітними організаційними формами – дослідні кафедри та їх філії, наукові товариства та їх філії, музеї, бібліотеки, архіви. Відсутність поділу наукових установ на академічні та інститутські створювала сприятливі умови для об'єднання творчих зусиль учених. У такій атмосфері в цей період однією із складових розвитку історичної науки в Одесі стало проведення наукових досліджень у галузі тюркології.

Провідним академічним центром в Одесі в 1920-х рр. у галузі тюркології була Одеська філія Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (ОФ ВУНАС). Вивчення минулого Туреччини, її політичного та економічного розвитку, культури та українсько-турецьких відносин продовж століть стало одним із пріоритетних напрямів у діяльності членів ОФ ВУНАС. Слід зазначити, що така ситуація складалася з урахуванням політичних мотивів СРСР. Після візиту до Туреччини урядової делегації та підписання договору відносини між двома країнами стали дружніми. В одному зі звітів ВУНАС від 1 квітня 1928 р. наголошувалося, що наукова діяльність українських сходознавців «тісно пов'язана з практичними потребами радянського життя, зокрема у сфері зовнішніх економічних відносин Радянського Союзу – переважно Радянської України – зі східними країнами», серед яких називалася і Туреччина [1, с. 106]. Відповідно до цього одним із основних напрямів наукових досліджень ОФ ВУНАС стало вивчення можливостей торгівлі УСРР, експорту її товарів на ринки південного сусіда – Туреччини. Тому зусилля багатьох членів Одеської філії були зосереджені на вивченні історії та культури тюркських народів.

Ініціатором і лідером у цій галузі був Олександр Опанасович Сухов (1881–1944), який у 1920-ті рр. активно займався науковою та організаційно-викладацькою роботою. У 1921 р. він брав участь у налагодженні навчального процесу в Одеському інституті народного господарства (ОІНГ), в якому проводив плідну педагогічно-наукову роботу – створив першу в УСРР кафедру економічної географії та очолював її до часу реорганізації інституту 1930 р. В ОФ ВУНАС О. О. Сухов обіймав посаду голови політико-економічного відділу. На засіданнях філії часто виступав із доповідями на теми історії та культури тюркських народів – «Современная Турция», «Якутский эпос» тощо. У друкованому органі асоціації сходознавства – журналі «Східний світ» він опублікував дві статті [2; 3].

Одним із провідних дослідників ОФ ВУНАС у галузі тюркології був Олександр Борисович Варнеке (1904 – не раніше 1945) [4]. Початкову освіту О. Б. Варнеке отримав удома, а середню в одній із гімназій Одеси. У 1921 р. він вступив до створеного цього ж року Одеського археологічного інституту, який проіснував лише один академічний рік.

У 1922 р. він перевівся на історичне відділення факультету професійної освіти Одеського інституту народної освіти, створеного у 1920 р. на базі ліквідованого Новоросійського університету [4, с. 88]. 6 грудня 1927 р. його було затверджено аспірантом Науково-дослідної кафедри Одеської Центральної наукової бібліотеки. Паралельно з навчанням в аспірантурі проводив плідну наукову діяльність у тюркській комісії (1929–1931) історико-етнологічного відділу ОФ ВУНАС, де з 27 грудня 1926 р. він вважався співробітником, а з 25 квітня 1928 р. – дійсним членом. Пріоритетним аспектом його наукових досліджень в асоціації стала історія тюркомовного населення – ногайців, які входили до татарських державних утворень, а у 20-х рр. XVII ст. з'явилися у степах Північного Причорномор'я. На засіданнях відділу він виступав із доповідями: 26 грудня 1926 р. – «Епізод з боротьби Росії за Перські ринки», 15 грудня 1928 р. – «Перехід ногайців Молочної Води до хліборобства». Захоплення молодого науковця темою тюркології призвело до того, що його було запрошено на II Український з'їзд сходознавців, який проходив у Харкові 1–6 листопада 1929 р. На з'їзді він анонсував виступ із доповіддю на тему «Класова боротьба серед ногайців у XIX столітті», але з нестановлених причин доповідь не була зачитана [5, с. 7, 17, 20, 22].

Ключовими науковими роботами О. Б. Варнеке в галузі тюркології є дві статті – «До соціально-економічної історії таврійських ногайців» [6] и «Класова боротьба серед ногайців на початку XIX ст.» [7]. У першій роботі він представив перший етап перебування таврійських ногайців у складі Російської імперії, соціально-економічні фактори їх інтеграції до соціальних верств населення північно-причорноморських земель у період XIX – початку XX ст., еволюцію у віданні сільського господарства – перехід від натурального скотарства з незначним землеробством до осілого землеробства, що сприяло налагодженню економічних зв'язків із західноєвропейськими ринками на рівні з іншими етнічними групами, що проживали на землях Північного Причорномор'я. У другій статті він охарактеризував соціальні реформи в середовищі ногайців, які ліквідували соціальну перевагу мурз та духовенства як двох привілейованих верств суспільства та перехід влади до рук ногайської торгової буржуазії, що сприяло їхньому соціально-економічному домінуванню.

Активну участь у роботі ОФ ВУНАС також брав Федір Євстафійович Петрунь (1894–1963) [8]. Уродженець Подільської губернії, 1919 р. закінчив Новоросійський університет. У 1920-ті рр. досліджував українсько-турецько-татарські відносини. На II з'їзді українських сходознавців виступив із доповіддю «Ногайці в колоніальній політиці царату». Автор низки статей – «Ханські ярлики на українські землі (До питання про українську землю)» [9], «Нове про татарську старовину Бузько-Дністрянського степу» [10] та ін.

Культурологічні аспекти історії Туреччини в ОФ ВУНАС вивчав Осип Лейбович Вайнштейн (1894–1980) [11]. Він народився в Бендерах, 1919 р. закінчив Новоросійський університет. На II з'їзд українських сходознавців підготував доповідь «Тюркський Схід у бібліотеці Воронцова», а на засіданні ОФ ВУНАС виступив з доповіддю: «Туреччина в старій західноєвропейській літературі» [5, с. 17].

Процес інституціоналізації тюркологічних досліджень в Одесі, як і загалом в УСРР у 1920-х рр., був штучно зупинений шляхом репресивної політики радянської влади. У 1930–1931 рр. в Одесі припинили існування всі наукові установи і пройшла чергова реорганізація мережі вищої школи. Репресії, що проводилися владою проти вчених, призвели до згортання багатьох напрямів досліджень, особливо в галузі гуманітаристики, зокрема й тюркології. Ці дії були проявом загальної тенденції радянської влади, спрямованої щодо посилення тоталітарного режиму. Невиправдані експерименти в галузі науки та освіти, наростаючі репресії щодо представників інтелектуальної праці не могли не позначитися на якості та рівні наукових досліджень та відповідно на долях вчених.

Незважаючи на впровадження радянською владою командно-адміністративних форм управління наукою у 1930-х рр. в Одесі продовжували працювати вчені-тюркологи. Наявність таких кадрів дозволила напередодні війни створити на історичному факультеті Одеського державного університету (відкритого 1933 р.) кафедру нової історії колоніальних та залежних країн, єдину у своєму роді в УРСР. Керував цією кафедрою в. о. професора Іван Іванович Білякевич (1905–1984), який працював над докторською дисертацією «Турція во внешній політике европейских стран в эпоху империализма» [12, с. 140, 142]. Діяльність цієї кафедри була перервана початком війни.

Список використаних джерел:

1. Урсу Д.П., Музичко О.Є. Етапи та особливості розвитку сходознавства в Одесі у середині XIX–XX століттях. *Східний світ*. 2013. № 2–3. С. 92–118.

2. Сухов О. Аграрно-кліматична проблема внутрішнього плато Туреччини. *Східний світ*. 1929. № 3 (9). С. 37–49.

3. Сухов О. Анатолїзація сучасної Туреччини (Географічні та економічні нотатки). *Східний світ*. 1929. № 1–2 (7–8). С. 107–120.

4. Левченко В. В. Варнеке Олександр Борисович. 1904–1938. *Одеські історики*. Т. 1 (початок XIX – середина XX ст.). Одеса, 2009. С. 88–90.

5. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Одеська філія. 1926–1930. Одеса, 1930. 26 с.

6. Варнеке О. До соціально-економічної історії таврійських ногайців. *Східний світ*. 1929. № 3. С. 137–146.

7. Варнеке О. Класова боротьба серед ногайців на початку XIX ст. *Східний світ*. 1930. № 12. С. 157–162.

8. Савельєва Є. В. Дослідження історії України в науково-бібліографічній діяльності Ф. Є. Петруня. *Вісник Одеського національного університету*. 2007. Т. 12, вип. 4: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. С. 134–142.

9. Петрунь Ф. Ханські ярлики на українські землі (До питання про українську землю). *Східний світ*. № 2. 1928. С. 170–185.

10. Петрунь Ф. Нове про татарську старовину Бузько-Дністрянського степу. *Східний світ*. № 6. 1928. С. 155–175.

11. Левченко В. В. Вайнштейн Осип Львович. 1894–1980. *Одеські історики*. Т. 1 (початок XIX – середина XX ст.). Одеса, 2009. С. 84–87.

12. О научной работе историков Одессы и Киева. *Историк-марксист*. 1941. № 6. С. 140–147.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-24>

Мельник В. М.

кандидат політичних наук,

головний редактор наукового журналу «Аннали юридичної історії»,

член Американського товариства юридичної історії,

асистент кафедри політології філософського факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ПРАВОВІ УМОВИ ТА ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ СТВОРЕННЯ АВАРСЬКОГО КАГАНАТУ СХІДНОЮ РИМСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ

Утворення Аварського каганату в 558 р. імператором Юстиніаном (527–565) є не тільки тактичним успіхом [1, с. 95; 2, с. 236], але й історією стратегічного прорахунку правлячого двору Східної Римської імперії [3, с. 115–116]. Сподіваючись надалі християнізувати та цивілізаційно асимілювати аварів [4, с. 60–67], як це раніше вже сталося з остготами (535–552 рр.) [2, с. 214–215, 219–220], Юстиніан Великий самостійно ініціював і максимально сприяв посиленню військово-